

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XVIII: 2020

Grudziądz, dnia 29.04.2020 r.

Nr 16 (630)

1177. spotkanie

Marek Szajerka

Grudziądz. Od miasta – klasztoru do zamku. Pierwowzór cysterski zamków krzyżackich w Prusach z 1 poł. XIII w. (Cz. 1)

Motto:

*„Terytorium zamku obejmowało miasto Grudziądz
[Das Schloßgebiet umfasste die Stadt Grudenz]”*

Xaver Froelich, 1868 r.

Prezentujemy cykl opracowań z okazji 800 rocznicy pojawienia się Grudziądza [5 sierpnia] na kartach historii.

Spis treści cyklu

Wstęp

- I. Charakterystyka badań historycznych nad dziejami średniowiecznego i nowożytnego Grudziądza w latach 1868-2008, (okresy historiograficzne: 1868-1939; 1945-1990; 1991-2019).
- II. Tezy J. Frycza na temat zagospodarowania przestrzennego Grudziądza w świetle badań ostatniej dekady XX w. i pierwszej dekady XXI w.
- III. Praca X. Froelicha, *Dzieje powiatu grudziądzkiego z 1868 r.*, jako źródło historyczne.
- IV. Książka X. Froelicha, *Zamek w Grudziądzu*, z 1889 r. Wskazanie na różnice w porównaniu do pracy z 1868 r., w kwestii tematu zamku grudziądzkiego.
- V. Stare Miasto w świetle badań archeologicznych.
- VI. Zamek na Górze Zamkowej w świetle planów archiwalnych i rekonstrukcyjnych oraz inwentarzy starostwa.

- VII. Grudziądz w obrębie murów miejskich, jako zespół zamkowy – postawienie nowej hipotezy badawczej. Siedziba kanonika chełmińskiego w Grudziądzu w XVII w. i jej cechy przynależne zamkom.
- VIII. Teren d. klasztoru benedyktynek, jako pierwotnie zamek. Analogia do rozplanowania zamku krzyżackiego w Toruniu.
- IX. Kwestia ufortyfikowanych młynów zamkowych, Dolnego i Górnego.
- X. Teza K. Zielińskiej – Melkowskiej o Grudziądzu, jako mieście klasztorze.
- XI. Zamek Wysoki i jego część składowa w świetle badań archeologicznych z l. 1941-2014.
- XII. Szkoła kolegiacka na bazie fundacji uniwersytetu przez biskupa Chryściana.

Podsumowanie

Bibliografia

Wykaz niektórych skrótów:

- Atlas Historyczny Miast Polskich. Grudziądz – AHMP.G
- Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza – BKMDG
- Rocznik Grudziądzki – RG

Wstęp

Badania nad dziejami Grudziądza mają półtorawiekową tradycję. Ich podwaliny stworzył X. Froelich. Uporządkował on archiwum grudziądzkie. Przy tej okazji dokonał kwerendy źródłowej i napisał dwutomową pracę monograficzną, dotyczącą powiatu grudziądzkiego w formie encyklopedycznej, z układem alfabetycznym miejscowości w powiecie¹.

Praca ta, w związku z zaginięciem części archiwaliów grudziądzkich w czasie II wojny światowej, jest podstawową pozycją dla wszelkich opracowań dotyczących historii Grudziądza. Poglądy X. Froelicha w kwestii średniowiecznego Grudziądza przetrwały prawie 170 lat, aż do końca drugiej dekady XXI w. Jednak niektóre z nich, przy zastosowaniu nowoczesnych technik badawczych nie wytrzymują próby czasu. Z pokolenia na pokolenie zatarła się różnica między poglądami X. Froelicha, zawartymi przez niego w przypisach a opublikowanymi przez niego tekstami źródłowymi. Do tej pory jego dzieła nie doczekały się tłumaczenia polskiego, z wyjątkiem niewielkiej pracy o Górze Zamkowej². Trzeba jednak zawsze pamiętać, iż to X. Froelich uratował historię Grudziądza dla potomnych. Żaden badacz nie jest

¹ X. Froelich, *Geschichte des Graudenzzer Kreißes*, Graudenz, 1868, ss. 358. Dalej: X. Froelich, *Geschichte*.

² X. Froelich, *Góra Zamkowa w Grudziądzu w szczególności powstanie i mieszkańcy byłego zamku, jego upadek i zniszczenie*, [J. Hinz, P. Grochowski tłum. z j. niem.], Grudziądz 2002, ss. 40. Dalej: X. Froelich, *Góra Zamkowa*.

w stanie ogarnąć wyczerpująco dziejów miasta liczących kilka wieków. Był on pionierem badań historii Grudziądza. Polskie środowisko badawcze powstało dopiero około 10 lat później. Skupione było powstałym w 1875 r. Toruńskim Towarzystwie Naukowym. W tym czasie Grudziądz wybijał się na pozycję największego miasta w regionie o charakterze przemysłowym i takim został przed wybuchem I wojny światowej. Jako leżący na rubieży północnej ziemi chełmińskiej, silnie zniemczony, nie wzbudzał zainteresowania badawczego ze strony polskich historyków. Uważano, że niemiecka praca X. Froelicha wystarczy a ksiądz J. Fankidejski do *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego*, dla hasła: *Grudziądz* sporządził polski bryk dzieła X. Froelicha.

Jeszcze w 1960 r. M. Biskup napisał, że miasto Grudziądz należy do stosunkowo lepiej opracowanych pod względem historycznym miast pomorskich³. Szerzej o historii historiografii Grudziądza w dalszej części tej cyklu.

Obecna publikacja skupia się na pokazaniu, w świetle różnych źródeł, zamku grudziądzkiego i jego infrastruktury, jako typu miejskiego. W mniejszym stopniu dotyczy ona historii społecznej miasta. Podobnie, jak w tym przypadku, dla szerszego poznania życia mieszkańców Grudziądza od założenia miasta niezbędne jest przetłumaczenie na język polski drugiego tomu dzieła X. Froelicha z 1885 r.⁴ Odnośnie XIII i XIV w. w dziejach miasta równorzędne są źródła pisane, zabytki architektury, nazwy geograficzne, zabytki archeologiczne. Ten okres dziejów miasta, szczególnie wiek XIII, z powodu niewielkiej ilości źródeł pisanych został w historiografii potraktowany schematycznie. X. Froelich stworzył pewien obraz przeszłości, powielanej przez następne pokolenia badaczy. Obraz ten z biegiem czasu zyskał status niekwestionowanej prawdy historycznej. Temat ten został następnie na długie lata zamknięty. Ten stan istniał do końca lat 80. XX w. Wówczas przełomem w badaniach nad genezą Grudziądza stała się praca K. Zielińskiej – Melkowskiej⁵, w której wskazana została rola cystersa z Łekna, misyjnego biskupa Prus św. Chryściana, jako głównego założyciela Grudziądza. Nie dostrzegany przez niektórych historyków stuletni zastój badań nad genezą Grudziądza spowodował, że praca ta w ostatniej dekadzie XX w. była przyjmowana z dużą rezerwą i spychana na pogranicze historiografii miasta. Kolejną pracą, która przyspieszyła badania nad dziejami Grudziądza i wyrwała je ze stagnacji był wydany w 1997 r. *Atlas Historyczny Miast*

³ M. Biskup, *Rozwój przestrzenny Grudziądza*, Rocznik Grudziądzki, [dalej: RG][T.1]:1960, s.9. Dalej: M. Biskup.

⁴ X. Froelich, *Geschichte des Graudenzzer Kreißes*, Band II, Die Zeit – und Kulturgeschichte, Danzig 1885. Wskazane byłoby wówczas przetłumaczenie wydania drugiego pierwszego tomu z 1868 r., wydane w 1882 r. W tej publikacji wykorzystano wydanie pierwsze. Nie wykluczone, że drugie wydanie wniosłoby dodatkowe informacje.

⁵ K. Zielińska-Melkowska, *Lokacja Grudziądza w roku 1291. Studium historyczno – archiwalne*. Toruń 1991, s. 101. Dalej: K. Zielińska Melkowska, *Lokacja*.

*Polskich*⁶ pod redakcją A. Czacharowskiego. Obraz stanu badań nad dziejami Grudziądza do 2004 r. przedstawiłem w pracy *Grudziądz w XIII – XVIII w.*⁷ Podjąłem się jednoosobowo próby korelacji źródeł pisanych oraz zabytków architektury. W zbliżonym czasie (2000 r.) na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu dr Krzysztof Mikulski obronił pracę habilitacyjną pt.: *Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początku XVIII w.*⁸

O wzroście zainteresowania badaniami miasta średniowiecznego świadczą artykuły M. Kurzyńskiej, publikowane po 2000 r. w tomach *Rocznika Grudziądzkiego*⁹. Bardzo istotne jest stwierdzenie M. Kurzyńskiej, że w latach 90. XX w. , z wyjątk-

⁶ A. Czacharowski [red.], *Atlas Historyczny Miast Polskich, T.1, Prusy Królewskie, Grudziądz*. Opracowanie historyczne: W. Sieradzan; opracowania kartograficzne: Z. Kozieł, Toruń 1997, s. 5. Dalej: *AHMP.G*

⁷ M. Szajerka, *Grudziądz w XIII-XIV w. Studium historyczno – architektoniczne*, Grudziądz 2001. Maszynopis znajduje się w zbiorach czytelnicy naukowej Biblioteki Miejskiej im. Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu oraz bibliotece Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu. Zob. I. Czarcieński, K. Furmańska, *Publikacje dotyczące Grudziądza i jego regionu w latach 2002-2004 wraz z uzupełnieniami z lat poprzednich*, Rocznik Grudziądzki [dalej: RG] T. 16: 2005, pozycja 415. Praca ta napisana była pod kątem dysertacji do przewodu doktoranckiego. Do jej obrony z przyczyn osobistych nie doszło. Jej tytuł miał być następujący: *Socjotopografia Grudziądza w XIII-XVIII w.* Promotorem pracy miał być A. Walkowski, który niejednokrotnie przyjeżdżał do Grudziądza i oglądał pokazane w pracy zabytki. 4.12.2003 r. pięćdziesięcioosobowa grupa studentów z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, pod kierunkiem A. Walkowskiego przyjechała do Grudziądza na rekonesans, szukając tematów do swoich prac licencjackich, itp. Jedną ze studentek Profesora napisała pracę licencjacką na temat pieczęci Grudziądza, wstawiając tezę o dwóch organizmach miejskich na tym terenie. Zob. M. Szajerka, *Sprawozdanie z działalności Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział w Grudziądzu w okresie od 10.IX 2002 r. do 30.XI.2006 r.*, RG, T. 17: 2007, s. 238

⁸ Za: <https://torun.wyborcza.pl/torun/7,48723,24798843,prof-krzysztof-mikulski-z-umk-z-tytulem-doktora-honoris-causa.html>

Zastanawiające jest to, że w swoich pracach K. Mikulski nie akcentuje wyraźnie historii Torunia w XIII w. K. Mikulski był pierwszym naukowcem akademickim, który w lokalnej prasie zaatakował moją tezę o możliwości istnienia w Grudziądzu uniwersytetu w 1 poł. XIII w., fundacji biskupa misyjnego Prus Chrystiana. Ta teza pojawiła się w moim artykule, opublikowanym w Toruniu w 2001 r., gdy pracowałem nad swoją habilitacją: *Collegium Augustianum w Grudziądzu 1218-1772) – uniwersytet nad dolną Wisłą*. M. Jadczyk [red.], *Biuletyn Przedmiotowy Nauczycieli Historii*, Toruń 2001, nr 14, s. 51-56. Można napisać, że preferowany od dziesięcioleci prymat kulturotwórczy Torunia w XIII w. został zagrożony. W ostatniej dekadzie XX w. na UMK wiodącą rolę Grudziądza w regionie, w XIII w. preferowała w swoich pracach K. Zielińska – Melkowska prof. UMK, zmarła w 2001 r. Po jej śmierci zaczęto odgórnie dyskredytować cysterskie korzenie Grudziądza. O tym w dalszej części tej książki.

⁹ M. Kurzyńska, *Wyniki nadzorów archeologicznych prowadzonych na terenie Grudziądza*, RG, T. 14: 2001, s. 207-246. Dalej RG; te same inne artykuły: *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w Grudziądzu w 2000 r. w kwartale pomiędzy ulicą Spichrzową/Pańską/Wodną/Poprzeczną*, RG, T. 15: 2003, s.195-220; *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych przy posesji na ul. Rynek 9 w Grudziądzu w 2004 roku*. RG T. 17: 2007, s. 9-38. Dopiero po ok. 70 latach, po wykopaliskach M. Kurzyńska zanalizowała zachowane artefakty z eksploracji H. Jacobiego, zob. M. Kurzyńska, *Wczesnośredniowieczna ceramika naczyniowa pozyskana z badań H. Jacobiego na Górze Zamkowej*. RG, T. 18: 2009, s. 7-31.

kiem kwartału przy ul. Starorynkowej/Długiej/Murowej na terenie miasta przeprowadzano prace bez nadzoru archeologicznego¹⁰. W tym czasie bez nadzoru prowadzono prace budowlane przy Bramie Wodnej oraz przy wschodnim murze obronnym zamku.

Wzrost inwestycji budowlanych, realizowanych na terenie Starego Miasta od początku XXI w. wymusił konieczność rewizji poglądów na temat średniowiecznego i nowożytnego Grudziądza. Dla potrzeb m.in. badań archeologicznych dopiero w 2005 r. ukazał się pierwszy monograficzny artykuł w polskiej historiografii o architekturze kościoła św. Mikołaja i jego roli w historii Grudziądza oraz ziemi chełmińskiej¹¹. W tym samym tomie *Rocznika Grudziądzkiego* ukazał się artykuł J. Pakulskiego o barokowych inskrypcjach w ratuszu grudziądzkim, dawnym gmachu kolegium jezuickiego¹². Badacz ten zauważył, że są problemy z datacją ścian dawnego kolegium. W świetle źródeł pisanych datacja budowy obiektu, łącznie z kościołem, po 1648 r. jest problematyczna. Budowla może być wcześniejsza¹³. W roku następnym rozpoczęto osuszanie fundamentów kościoła pojezuickiego, który wykazały zasadność przypuszczeń J. Pakulskiego.

W tę kwerendę archiwalną i historiografię ostatniej dekady XX w. i pierwszej dekady XXI w. wpisują się badania archeologiczne na Górze Zamkowej, biorąc pod uwagę ich skalę, nie mające precedensu w historii badań Grudziądza, przeprowadzone w l. 2006-2014, biorąc pod uwagę też rozbiórkę kopca, przykrywającego ruiny wieży Klimek, prowadzone pod nadzorem archeologicznym. Badania rozpoczął A. J. Pawłowski, kierownik Muzeum Zamkowego w Kwidzynie a po jego śmierci w 2008 r. badania ukończył M. Wiewióra, z Instytutu Archeologii UMK w Toruniu, oficjalnie w 2012 r. O tym szerzej w dalszej części tej pracy. Do tego dochodzą też badania archeologiczne Starego Miasta, w związku z przebudową linii tramwajowej w latach 2013-2014.

W 2010 r. nakładem Wydawnictwa Kalamarski, ukazała się bardzo potrzebna publikacja o twierdzy grudziądzkiej, *Twierdza Grudziądz*, zawierająca też rozdział o fortyfikacjach Grudziądza w czasach średniowiecza i nowożytnych¹⁴. Praca ta jednak nie wypełnia luki badawczej, jaką jest monograficzne opracowanie o charakterze naukowym, dotyczącego Grudziądza od XIII do XVIII w., tak potrzebne

¹⁰ Zob. M. Kurzyńska, *Wyniki nadzorów archeologicznych prowadzonych na terenie Grudziądza*, RG, T. 14: 2001, s. 208.

¹¹ M. Szajerka, *Wpływ badań nad kościołem p.w. Św. Mikołaja w Grudziądzu na poznanie genezy i ustroju miasta*, RG T. 16: 2005, s. 285 – 323. Tego artykułu nie zauważył Piotr Birecki, *Z dziejów grudziądzkiej fary p.w. św. Mikołaja*, RG, T. 24: 2016, s. 115-133.

¹² J. Pakulski, *Barokowe inskrypcje w Ratuszu grudziądzkim*, RG, T. 16: 2005, s. 11-30.

¹³ Tamże, s. 11-22.

¹⁴ J. Franczak, W. Grabowski, P. Nowiński, M. Żebrowski, *Twierdza Grudziądz*. Wydawnictwo Kalamarski, Grudziądz 2010, ss. 770.

Miastu do starań o wpisanie spichrzy nadwiślańskich na Listę Pomników Historii¹⁵. Autor publikacji podjął się próby wyjaśnienia fenomenu panoramy Grudziądza w skali ogólnopolskiej i nawet europejskiej. By tego dokonać, potrzebne było krytyczne, nie znaczący to negatywne, podejście do dzieła X. Froelicha z 1868 r.¹⁶ Przez ponad 140 lat, od wydania przez X. Froelicha historii powiatu grudziądzkiego, takiej kompleksowej krytyki naukowej hasła Grudziądz nie było. Publikację zatytułowano *Zamek w Grudziądzu*, ponieważ w swojej fundamentalnej dla Grudziądza X. Froelich z 1868 r. podkreślał, że najpierw Zakon i prawni sukcesorzy, starostowie za niemały czynsz dzierżawili mieszczanom obszar w obrębie murów obronnych oraz do nich przylegający. Natomiast, gdy w 1889 r. opisał Zamek Wysoki i przylegające do niego bezpośrednio przedzamcza, zatytułował pracę *Zamek przy Grudziądzu*¹⁷.

Obecna publikacja powstała na bazie materiałów o statusie maszynopisu, opracowanych dla potrzeb badań archeologicznych, w sezonie 2009. Materiały te były dostępne tylko wąskiemu gronu odbiorców. Inspiratorem napisania tamtej pracy był prowadzący badania archeologiczne, reprezentujący Instytut Archeologii UMK w Toruniu M. Wiewióra, który w czerwcu 2009 r. zaproponował piszącemu te słowa napisanie wstępu historycznego do raportu z badań archeologicznych.

Dekada po napisaniu tamtej pracy pokazała, że naukowcy akademicy bardzo niechętnie do niej podeszli. Po śmierci K. Zielińskiej – Melkowskiej w 2001 r. zaczęto z premedytacją niszczyć jej dorobek badawczy odnośnie historii Grudziądza. Znaczący moim zdaniem w tym udział miał P. Grochowski¹⁸. Szczególnie niechętny tym wynikom badań i wskazaniu wątku korzeni cysterskich Grudziądza jest A. Wyrwa z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu¹⁹. Redakcja pod kierun-

¹⁵ Spichrze zostały wpisane na Listę Pomników Historii Rozporządzeniem Prezydenta RP Andrzeja Dudy z 22.11.2017 r. Zob. I. Fijałkowska, *Sprawozdanie z działalności Miejskiego Konserwatora Zabytków w Grudziądzu w roku 2017*, RG, T. 26: 2018, s. 288-291.

¹⁶ X. Froelich, *Geschichte* [...], ss. 358

¹⁷ X. Froelich, *Der Schloßberg bei Graudenz*, Graudenz, 1889. Wydawcy tłumaczenia polskiego zastosowali tytuł *Góra Zamkowa w Grudziądzu*. Zob. X. Froelich, *Góra Zamkowa*, op. cit.

¹⁸ P. Grochowski przesyłał nawet do recenzji prof. K. Zielińskiej – Melkowskiej swój artykuł o biskupie Chrystianie.

¹⁹ Już po sesji naukowej dołączył do materiałów posesyjnych swój artykuł, gdzie ani słowem nie wspomina o Grudziądzu. Zob.: A. M. Wyrwa, *Biskup Chrystian i jego próba fundacji klasztoru cysterskiego w Prusach*; D. A. Dekański, O. Bernard Adam Grenz O. Cist, A. Słyszewska, A. M. Wyrwa [red.], *Pelplin 725 rocznica powstania opactwa cysterskiego. Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu, Pelplin – Tczew 2002*. Była to odpowiedź na referat wygłoszony na sesji: D. Bujakowski, J. Ingram, M. Szajerka, *Grudziądz – nieznaną kartą w dziejach cystersów*; D. A. Dekański, O. Bernard Adam Grenz O. Cist, A. Słyszewska, A. M. Wyrwa [red.], *Pelplin 725 rocznica powstania opactwa cysterskiego. Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu, Pelplin – Tczew 2002*. K. Zielińska-Melkowska już nie żyła, to trzeba było zniszczyć zwolenników jej tezy o cysterskim rodowodzie Grudziądza. Podobnie jak w przypadku artykułu A. M. Wyrwy, P. Grochowski też nie wygłosił referatu na sesji w Pelplinie. Zob. Grochowski P., *Grudziądz miastem Chrystiana? Próba identyfikacji posiadłości*. D. A. Dekański. O. B. A. Grenz O. Cist. A. Słyszewska, A. M. Wyrwa [red.],

kiem A. M. Wyrwy okroiła zespolowy artykuł o Grudziądzu, pozbawiając go całkowicie aneksu ze źródłami. Wydrukowano dosłownie, jak stenogram, to co wygłosiłem w ciągu 15 minut na sali konferencyjnej. Oficjalnie tłumaczono, że materiał został okrojony ze względu na objętość książki. To nie przeszkadzało opublikować w niej referatów, których nie wygłoszono na sesji (A. M. Wyrwy i P. Grochowskiego). Dalszym ciągiem tej sprawy było zrecenzowanie okrojonego artykułu w *Roczniku Grudziądzkim* przez K. Kaczmarka z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu²⁰. Przypuszczam, że na Redaktora Naukowego wywarło presję odgórną, by ten artykuł został opublikowany²¹.

K. Zielińska – Melkowska odkrywczym badaniom średniowiecznego Grudziądza poświęciła ostatnią dekadę swojego życia. Podkreślił to ówczesny redaktor naukowy *Rocznika Grudziądzkiego* Profesor Jan Pakulski²².

Jej pamięci poświęcony był też Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza ze stycznia 2020 r.²³

W badaniach historycznych XXI w. można zauważyć pewien kryzys dotyczący jakości publikowanych prac, języka recenzji naukowych. W przypadku historii Grudziądza średniowiecznego jest to bardzo zauważalne. Dla szybkiej kariery, popartej doktoratem doktoranci dosłownie nie chcą wiedzieć o obiektach, które im nie pasują do koncepcji. Były przypadki celowego niszczenia fragmentów zabytków architektury Grudziądza, ponieważ za wiele mówiły. Najpopularniejszą metodą jest stosowanie wybiórczej literatury przedmiotu oraz cenzury prewencyjnej w periodykach naukowych, w tym interesującym nas *Roczniku Grudziądzkim*.

Ta książka naukowa o Grudziądzu w XIII-XVIII w. a szczególnie o mieście w obrębie murów, jako zamku, ma pokazać czytelnikom ogromną wartość Grudziądza dla kultury europejskiej.

Wiele osób tego nie dostrzeża. Toruń, Chełmno, Malbork są na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO. Grudziądz, który jest starszy od tych miast i do-

Pelplin. 725 rocznica powstania opactwa cysterskiego. Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu, Pelplin – Tczew 2002.

²⁰ Zob. K. Kaczmarek, *Średniowieczne Collegium Augustianum w Grudziądzu. Kilka słów o uniwersytecie, którego nigdy nie było*, RG, T. 15: 2003, s. 9-20.

²¹ W pierwotnej wersji miała być opublikowana pierwsza część mojego artykułu o kościele św. Mikołaja w Grudziądzu. Artykuł mój ukazał się dopiero w następnym tomie z klauzulą, że Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść artykułu. Znając postawę Prof. J. Pakulskiego doszedłem do wniosku, że koniecznie chciał opublikować mój artykuł. By jednak uniknąć nieprzyjemności ze strony zwierzchników dodał tę klauzulę. Doskonale znał problemy Prof. K. Zielińskiej – Melkowskiej, w związku z badaniami Grudziądza.

²² J. Pakulski, *Profesor UMK dr hab. Krystyna Zielińska – Melkowska (1935-2001)*, RG, T. 15: 2003, s. 387-291: *Po habilitacji można dostrzec u K. Zielińskiej-Melkowskiej poszerzenie i wzbogacenie problematyki badawczej. Kontynuowała badania nad historią miast, zwłaszcza Grudziądza [...]*. Ibidem, s. 289.

²³ M. Szajerka, *Grudziądz jako klasztor wg tezy śp. dr. hab. K. Zielińskiej – Melkowskiej prof. UMK – odkrywczymi cysterskich korzeni Grudziądza*, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, R. XVIII: 2020, nr 2 (616) z d. 15.01.2020 r.

datkowo, faktycznie, jak Malbork jest zespołem zamkowym, już na tej liście nie jest i nie ma raczej zainteresowania ośrodków decyzyjnych by na niej się znalazł. Tu jest ważna kolebka architektury ceglanej w Polsce z XIII w. Jakże wytłumaczyć fakt, że w mieście, rzekomo powstałym na przełomie XIII/XIV jest kompletny przekrój rozwoju wątków ceglanych od tych najbardziej prymitywnych do skomplikowanych? Do tego potrzebne są uczciwe i obiektywne badania historyczno-architektoniczne. Ze strony ośrodków uniwersyteckich dla Grudziądza takich szans nie ma. Dlatego tu w Grudziądzu, sami grudziądzanie muszą w oparciu o swoje wykształcenie zawodowe pokazać, co to miasto ma do zaoferowania ze swojej historii. Przekłamanie badaczy zewnętrznych, zajmujących się historią średniowiecznego i nowożytnego Grudziądza są coraz większe.

Jest ona też odpowiedzią na książkę P. Grochowskiego, w której dla 1 poł. XIII w. większe znaczenie moim zdaniem w konkluzji przypisał oddalonej o ok. 25 km Gardei, aniżeli Grudziądzowi. Jest to przede wszystkim odpowiedź na dewastację historii średniowiecznego Grudziądza na kartach różnych opracowań, w tym w periodykach ściśle naukowych.

Z tą dewastacją, celowym niszczeniem nowatorskich osiągnięć badawczych nie może się pogodzić grudziądzki literat i wydawca W. Havelko-Wizo. Dał temu wyraz w książce *Grudziądz, jakim go widzę*, wydanej w 2018 r. Te poglądy podzielałam i dziękuję za namówienie do powrotu w kwestii badań całościowego Grudziądza w XIII-XVIII, ujętych w jednej książce.

Historia na sprzedaż jest też towarem w dynamicznie rozwijającym się przemyśle turystycznym. Dlatego nie ma się co dziwić, że naukowcy z ośrodka, z siedzibą w mieście, uznawanym za priorytetowy, czasami pozorują badania historyczno-architektoniczne w Grudziądzu. Podważenie roli ośrodka lub ośrodków uznawanych w literaturze przedmiotu zwyczajowo za priorytetowe dla historii średniowiecznej i nowożytnej regionu nie leży w ich interesie.

Przy lekturze tej książki, do dalszych indywidualnych badań polecam korzystanie z materiału ikonograficznego w książkach W. Havelki – Wizo i Ryszarda B. Kucharczyka, gdyż są one tam lepszej jakości i odpowiadają standardom naukowym. W tej książce raczej posiadają charakter katalogowy, informujący, że np. taki obiekt jest lub plan²⁴.

Można było podejść tej kwestii od strony edytorskiej, jak w przypadku książki P. Grochowskiego, gdzie jest wyłącznie 460 stron jednolitego tekstu i w załączniku 29 fotografii oraz 22 ryciny²⁵. W naszym przypadku mamy pod jedną techniczną nazwą ryciny, oznaczone jako ryc. 225 pozycji.

²⁴ Zob. W. Havelko – Wizo, *Grudziądz, jakim go widzę*, Grudziądz 2018, ss. 330. Dalej W. Havelko-Wizo, *Grudziądz*; R. B. Kucharczyk, *Zamek w Grudziądzu. Część pierwsza*, Grudziądz 2016, ss. 180; R. B. Kucharczyk, *Zamek w Grudziądzu. Część druga*, Grudziądz 2012, ss. 101.

²⁵ Zob. P. Grochowski, *Chrystian biskup Prus 1216-1245*, Górna Grupa, 2018, ss. 500. Podobnie uczynił R.B. Kucharczyk, drukując mój artykuł *Zamek w Grudziądzu w świetle źródeł historycz-*

Ostatecznie książka z przyczyn technicznych nie została wydana. Nadaje się jednak na opublikowanie w Biuletynach Koła Miłośników Dziejów Grudziądza. Będzie to niewątpliwie trwały ślad po jubileuszu 800 rocznicy pojawienia się bezsprzecznie Grudziądza na kartach historii, czyli w 1222 r.

W pracy tej czytelnik zauważy zapewne brak konsekwencji w podawaniu tytułów i stopni naukowych wielu badaczy. Potraktowałem to wybiórczo przy niektórych osobach dla wzmocnienia rangi głoszonych przez nich tez. Jestem pełen szacunku dla wszystkich naukowców, nawet tych, którzy krytykują moje poglądy. Negatywne recenzje jeszcze bardziej mobilizują do udowodnienia własnych tez. Bez tego nie byłoby postępu badań a tylko ich zastój.

Inicjatywa wydania niedoszłej książki o genezie murowanego Grudziądza w częściach, w Biuletynach Koła Miłośników Grudziądza koresponduje z propozycją upamiętnienia tej rocznicy, wyrażona w styczniu 2020 r.²⁶

Swoją formą nawiązuje do praktyk stosowanych w XIX w i 1 poł. XX w. w periodykach Toruńskiego Towarzystwa Naukowego, w których badacze publikowali często swoje prace w odcinkach.

Tę forma publikacji była również stosowana przez prelegentów Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, np. St. Porębę, E. Chmielewskiego, publikujących swoje materiały na łamach Gazety Grudziądzkiej, w latach 90. XX w. Również w tej gazecie publikowałem swoje artykuły w ten sposób. Później okazało się, że to była bardzo trafiona forma publikacji, która sprawdziła się już w XIX w.

Zapewne będzie to trwała pamiątka po tej doniosłej dla Grudziądza rocznicy. Tym bardziej, że Biuletyny Koła Miłośników Dziejów Grudziądza zaczynają być dostrzegane, jako wartościowe pod względem naukowym w różnych ośrodkach akademickich.

Częściowe powielenie zaktualizowanych artykułów z archiwalnych numerów Biuletynów Koła Miłośników Dziejów Grudziądza pod jednym tytułem zbiorczym jest moim zdaniem, ściśle wiążącym się ze wspomnianą rocznicą jest uzasadnione. Zawarte w tej pracy analizy są niejednokrotnie obszerniejsze, aniżeli w dotychczasowych opublikowanych Biuletynach KMDG artykułach, chociaż często tytuły rozdziałów są identyczne.

Opracowania historyczne mają to do siebie, że muszą być co pewien czas uaktualniane.

W pracy tej zrezygnowałem z rozdziału o Zamku Wysokim. Jest to zagadnienie bardzo obszerne. W wielu Biuletynach KMDG było ono w różnych aspektach szczegółowo rozpatrzone.

nych i eksploracji archeologicznej z lat 2006-2009. Jest to pierwsza wersja niedoszłego artykułu do Rocznika Grudziądzkiego, ale z usuniętą przez Wydawcę ikonografią.

²⁶ M. Szajerka, *800 rocznica założenia Grudziądza 1222-2022*, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XVIII: 2020, nr 3 (617) z 16.01.2020 r.

W takiej okolicznościowej pozycji nie mogło zabraknąć przypomnienia odkrywczynie cysterskich korzeni Grudziądza śp. dr hab. Krystyny Zielińskiej – Melkowskiej prof. UMK. Jako pierwsza postawiła tezę, że Grudziądz pierwotnie był miastem – klasztorem.

Ze względów technicznych każdy rozdział posiada własną numerację przypisów od 1 oraz własną numerację stron. Natomiast numeracja materiału ilustracyjnego jest wspólna dla całości.

By rozwiązać ewentualne spory co do tego cyklu materiałów. Ta praca, która w wersji roboczej, w formacie A4, czcionka 12 liczy z ilustracjami ok. 530 stron. To nie jest praca o historii gospodarczej Grudziądza w średniowieczu. Jest to praca nawiązująca bezpośrednio do artykułu J. Frycza sprzed ponad 60 lat o układzie urbanistycznym i architekturze Grudziądza. Praca ta jest pomostem między wiedzą z połowy XX w. i z końca drugiej dekady XXI w.²⁷

autor cyklu Marek Szajerka

Grudziądz, 2020 r.

²⁷ J. Frycz, *Układ urbanistyczny i architektura Grudziądza*, Rocznik Grudziądzki [T. 1], 1960, s. 32-71.

Notatki

Notatki

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.